

# ÖSSZEFOGLALÓ

Az általános iskola alsó tagozatán az anyanyelvi nevelés alapvető célja az anyanyelvi kommunikációs képességek fejlesztése. Ez a magyar nyelv és irodalom műveltségterületen különböző tevékenységek keretében történik. A tanulmány azt mutatja be, hogy a beszédhanggal végzett sokféle tevékenység hogyan járul hozzá az anyanyelvi kompetencia fejlődéséhez.

Az alsó tagozatos anyanyelvi nevelés valamennyi fejlesztési területe a beszélt nyelvből indul ki. A beszédfejlesztés, az olvasás- és írástanítás, valamint a nyelvtan- és helyesírás-tanítás közvetlenül a tanulók anyanyelvtudására, nyelvtapasztalatára épít. A beszédművelés a beszédhanggal végzett sokféle tevékenységgel a megfelelő hangadás, a helyes artikuláció, valamint az érthető beszéd kialakítását segíti elő, és alapul szolgál az írásbeli nyelvhasználati módok elsajátításához. Az olvasás- és az írástanítás a szóanalizáló és szintetizáló, hangoztató, hangfelismertető, hangokat összevonó gyakorlatokkal megszilárdítja a tanulók fonológiai és fonématudatát, megalapozza a biztos olvasni és írni tudásukat. Az anyanyelvi ismeretek tanítása a beszédhanggal kapcsolatos tapasztalatokat még tudatosabbá teszi. A helyesírás-tanítás a beszélt nyelvi és az írott formák egyezését, illetve különbségét ugyancsak sok kiejtési gyakorlattal erősíti meg.

**Kulcsszavak:** beszédhangok, anyanyelvi készségek, beszédfejlesztés, olvasástanítás, írás- és helyesírás-tanítás

## ABSTRACT

The basic purpose of mother tongue education is the development of native communication skills among junior section pupils in primary schools. It is realized during Hungarian language and literature classes with different activities. This study introduces the role of speech sound activities in the development of mother tongue skills.

All areas of junior section mother tongue development immense from the spoken language. Speech development, reading and writing, as well as grammar and orthography teaching materials are based directly on the learners' mother tongue and language experience. Speech development with a variety of activities can improve adequate intonation, correct articulation, and understandable speech, and it is also the basis for learning written language usage. Reading and writing teach learners' phonological and phonemic understanding through word-analysis, synthesizing, sounding, voice-telling, sound-combining exercises, in addition to providing them with the ability to read and write their knowledge. Teaching mother tongue knowledge makes speech sounds more conscious. Teaching spelling also strengthens the matching or difference between spoken language and written forms with many pronunciation practices.

**Keywords:** speech sounds, native language skills, speech development, teaching reading, teaching writing and spelling



**GASPARICSNÉ KOVÁCS  
Erzsébet**

Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Vác  
gasparicsne.erszebet@avkf.hu

## A BESZÉDHANGOKKAL VÉGZETT TEVÉKENYSÉGEK HELYE, SZEREPE AZ ALSÓ TAGOZATOS ANYANYELVI FEJLESZTÉSBEN

*The role of speech sound activities in the development of  
mother tongue skills among junior section primary school  
pupils*

*Mesto i uloga govornih aktivnosti u razvoju maternjeg  
jezika u nižim razredima*

### Bevezetés

Az általános iskola előkészítő és bevezető szakaszában az anyanyelvi nevelés alapvető célja „*az anyanyelvi kommunikációs képességek fejlesztése, és az ehhez elengedhetetlen ismeretek elsajátíttatása*” (Kerettanterv 1–4.). Ennek megvalósítása a magyar nyelv és irodalom műveltségterület különböző ismeretköreihez kapcsolódó tevékenységek keretében történik. Tanulmányom az integrált szemléleten alapuló, változatos ismeretnyújtás és fejlesztés egy szűk, ám annál nagyobb jelentőségű területével foglalkozik. Azt mutatja be, hogy az alsó tagozaton a beszédhanggal végzett sokféle tevékenység hogyan járul hozzá az anyanyelvi kompetencia fejlődéséhez.

### Beszédhang, fonéma, betű

A *beszédhangokkal* végzett tevékenységek bemutatása előtt szükséges e három fogalom rövid értelmezése, mivel az olvasás és az írás jelrendszere és azok elsajátítása mindegyikkel kapcsolatban áll.

A *beszédhang* „*a beszédnek általánosan elfogadott legkisebb eleme, amely képzésekor fiziológiai jelenség, kiejtésekor a levegőben akusztikai (hangzásbeli) jellé válik. Ezt a hallgató a beszédhang-felismerési folyamatban dolgozza fel, és ennek eredményeképpen azonosítja a hangot*” (Gósy, 2000, 86).

Az egyes beszédhangok a beszédtevékenység során különböző ejtészváltozattal valósulhatnak meg. A nyelvtudomány e változatok közös jegyei alapján, absztrakcióval alkotta meg a *fonéma* fogalmát, amely a nyelvi rendszer legkisebb egysége, a *beszédhang* mögöttes,

elvonatkoztatott formája. A fonémának a felette levő nyelvi szinten, a lexémákban és a morfémákban jelentésmegkülönböztető szerepe van (Adamikné, 1995, 114).

A *betű* az írott nyelv legkisebb egysége, a beszédhang bizonyos elvonatkoztatása. „*A magyar helyesírás betűíró jellegű, s a magyar írásrendszer szabályos fonéma-betű megfeleléseket mutat.*” (Laczkó-Mártonfi, 2006, 21)

### **A beszéd elsajátítása, a beszédmegértés és a beszédprodukciónak fejlődése** *Az első életévek*

Az anyanyelv elsajátítása a gyermek születésével kezdődő folyamat, amelynek egyes szakaszai meghatározóak a beszédértés és a beszédprodukciónak, a beszédtechnika és a nyelvhasználat kialakulásában, megfelelő fejlődésében. Ebben a családnak mint elsődleges szocializációs közegnek kitüntetett mintaadó és ösztönző szerepe van. A kisgyermek közvetlen beszélő környezetéből szerzi első tapasztalatait, annak visszacsatolása alapján kezd maga is beszélni. Ennek első állomása a gőgicselés, a beszédszervek mozgatása, ami örömet jelent a csecsemő számára. A kezdetben véletlenszerűen megszülető hangokból a környezet hatására egyre inkább akaratlagos, az anyanyelv hangjait utánzó hangok, hangsorok születnek. A kisgyermek beszédértése kezdetben globális, azaz a hallottakat elsősorban a szupraszegmentális elemek alapján „értelmezi”, de a beszédhelyzettől függően képes a szegmentálásra is. A gagyogás és az echoláliás utánmondás korszakain keresztül egyéves korára eljut az egyszavas, szövegértékű mondatokig, azaz a hangsorok jelentést kapnak számára (Gósy, 1997, 10). A következő két évben a gyermek beszéde és beszédértése egyre differenciáltabbá válik. A globális megértés helyét egyre inkább az ún. kulcsszó-stratégia veszi át, azaz a gyermek igyekszik az általa hallott közlésekből egy-egy szemantikai egységet azonosítani (Gósy, 1997, 16). A születésekor még sokkal bővebb hangkészlete egyre inkább leszűkül az anyanyelvre jellemző hang- és fonémaállományra. A gyermek artikulációja egyre stabilabbá válik, igyekszik minél pontosabban utánozni a hallott hangsorokat. Ez magánhangzók ejtése esetében könnyebb, a mássalhangzók esetében viszont nehezebb. Az utóbbiak közül ekkor még több is hiányozhat a gyermek kiejtéséből (pl. *ty, gy, ny*), illetve gyakori az egyes mássalhangzók bizonytalan, előrébb, hátrébb, lejjebb, feljebb képzése. Ebben az életkorban jellegzetesek a beszédképzési nehézségekből adódó „gyermeknyelvi hangtörvények”, mint például a szótagcsere, hangbetoldás, hangkiesés vagy hanghelyettesítés (Gósy, 1997, 13–14). A két-, hároméves gyermek szókinccse látványosan gyarapodik, használja a gyakoribb toldalékokat, mondatai hosszabbodnak, szerkesztettebbekké válnak. A beszéd kommunikációs funkcióit (közlés, kifejezés, felhívás) is egyre jobban alkalmazza.

### **Az óvodáskor**

Az intézményes nevelés keretében a 3–6 éves gyermekek anyanyelvhasználata és beszédtapasztalata jelentősen gazdagodik. *Az óvodai nevelés országos alapprogramja* az anyanyelvi nevelést valamennyi tevékenységi forma keretében megvalósítandó feladat-

---

ként határozza meg: „Az anyanyelv fejlesztése és a kommunikáció különböző formáinak alakítása – beszélő környezettel, helyes mintaadással és szabályközvetítéssel – az óvodai nevelőtevékenység egészében jelen van. Az anyanyelv ismeretére, megbecsülésére, szeretetére nevelés közben a gyermek természetes beszéd- és kommunikációs kedvének fenntartására, ösztönzésére, a gyermek meghallgatására, a gyermeki kérdések támogatására és a válaszok igénylésére szükséges figyelmet fordítani” (ÓNOAP 2012). A mondókázás, verselés, mesélés tevékenységei a gyermek beszédhallását, beszédértését és beszédprodukciónak egyaránt fejlesztik. A szövegek ritmusa, hangzása, a mozgás és a játék örömteli élményként hatnak rá. Kiválthatják spontán érdeklődését a nyelv és a beszéd működése vagy az írásbeliség iránt (Szinger, 2007). Az óvodai tudatos anyanyelvi fejlesztés természetes, bizalomteli légkörben, játékos formában zajlik, erősíti a gyermekek beszédbátorágát, csiszolja beszédtechnikájukat és nyelvhasználatukat. E játékok egy része az iskolai olvasástanuláshoz szükséges speciális készségeket, képességeket is fejleszt. Ilyenek a helyes légzést tudatosító gyakorlatok, a megfelelő artikulációt megalapozó, beszédmozgást ügyesítő arc-, ajak- és nyelvgyakorlatok, a hallásfejlesztő, hangdifferenciáló, valamint a beszédészlelést, beszédértést fejlesztő, a nyelvi tudatosságot alapozó játékok (Dankó, 2016, 205–216).

Részben a tudatos fejlesztés hatására, részben az életkori sajátosságok miatt az óvodáskor végére egyre inkább tapasztalható a gyermekeknek a nyelv, az írásbeliség iránti spontán érdeklődése.

A gyermek anyanyelvi fejlődését az óvodapedagógus folyamatosan figyelemmel kíséri. Megfigyeléssel, beszélgetéssel, mesélés és képeskönyv-nézegetés közben spontán és irányított helyzetekben méri fel a beszédfejlettséget az alábbi területeken (POK, 2016):

- beszédmotorika, beszédkedv, beszédstílus terén (beszédhangok képzése, tiszta kiejtés, érthető beszéd, beszédkedv, metakommunikáció, beszédstílus: beszédtempó, hangszín, hanglejtés, beszédritmus, beszédfolyamatoság, hangerő);
- beszédészlelés (beszédhangok azonosítása, szavak egészének felismerése, szavak azonoságának, különbözőségének felismerése, hangok helyes sorrendisége, ritmuskészség);
- beszédértés (szavak, mondatok, történetek jelentésének megértése, lényegkiemelés);
- szókinccs (aktív, passzív szókinccs, relációs szókinccs);
- grammatika (mondatalkotás, szövegalkotás, szórend, szóbeli kifejezőkészség).

A felmerülő problémák kezelése súlyosságuktól függően fejlesztő pedagógus, logopédus bevonását teheti szükségessé. Az időben elkezdett fejlesztés ezen a területen is nagyobb esélyt jelent a hátrány csökkentésére.

Az óvodáskor végére „az egészségesen fejlődő gyermek érthetően, folyamatosan kommunikál, beszél; gondolatait, érzelmeit mások számára érthető formában, életkorának megfelelő tempóban és hangsúllyal tudja kifejezni, [...] tisztán ejti a magán- és mássalhangzókat azzal, hogy a fogváltással is összefüggő nagy egyéni eltérések lehetségesek, végig tudja hallgatni és megérti mások beszédét” (ÓNOAP 2012).

Az iskolaérettség az élőbeszéd minősége szempontjából alapvetően tiszta artikulációt, érthető, megfelelő tempójú és hangsúlyú folyamatos beszédet jelent. Az óvodás- és kis-

iskoláskori beszédfejlettséget többféle diagnosztikai módszerrel lehet mérni. A 4–8 éves gyermekek körében alkalmazott DIFER teszt (Nagy József és társai, 2004) hét vizsgálati területe közül kettő kapcsolódik a nyelvhasználathoz. Az egyik a beszédhanghallást, a beszédhangok megkülönböztetését és a helyes szóértelmezést méri (ezek a beszéd, az olvasás és a helyesírás megfelelő elsajátításához szükséges képességek), a másik a relációszókincs milyenségét vizsgálja (a megfelelő szókincs a szóbeli és írott szövegek megértésének egyik feltétele). Gósy Mária beszédpercepció tesztjével a beszédészlelés és a beszédértés, ezen keresztül a beszédfeldolgozás mechanizmusa vizsgálható (Gósy, 1997, 60–63). Az iskolába lépés idejére *„a gyermek beszédészlelése relatíve fejlett. A beszédhangok egymásutániségának hibátlan felismerésére képesnek kell lennie, vagyis pontosan kell tudnia ismételni olyan szavakat is, amelyeknek a jelentését nem ismeri. (...) Természetes biológiai ritmusérzékénél fogva képesnek kell lennie [...] szavak, rövid mondatok szótagolására”* (Gósy, 1997, 33).

### Beszédhangokkal végzett tevékenységek az iskolai beszédfejlesztésben

A beszédhangokkal végzett tevékenységek az iskolai anyanyelvi nevelés több területéhez is kapcsolódnak. A Kerettanterv 1–2. osztályra vonatkozó *Beszédképesség, szóbeli szövegek megértése, értelmezése és alkotása* tematikai egységében a *helyes beszédlégzés, a hangok tiszta artikulációja, az időtartam és a hangkapcsolatok helyes kiejtése* tartalommal jelennek meg, 3–4. osztályban pedig a *helyes beszédlégzés* és a *helyes kiejtés* tevékenység keretében folytatódnak (Kerettanterv 1–4.). A fejlesztés követelménye az érthető beszéd.

#### *A beszédlégzés tudatosításához kapcsolódó, beszédhangokkal végzett tevékenységek*

A helyes légzéstechnika megtanításának célja, hogy a tanulók beszédük tartalmához, céljához tudják igazítani légzésüket – megfelelő mennyiségű alaplevegővel tudjanak gazdálkodni a kilégzés során, illetve a beszéd folyamán szükség szerint pótlevegővel biztosítsák a megfelelő tagolást. Ez a légzésmód a vegyes mélylégzés. A tudatosítás első fázisában a gyermekek hangadás nélkül végeznek gyakorlatokat, megfigyelik a mellkas és a rekesz tágulását. A következő szakaszban már hangadással történik a kilégzés. Ehhez mindegyik nyelvi szintről választhatók anyagok, de bevezetésként többnyire beszédhang hangoztatását végeztetjük. Ezzel természetesen a tiszta artikulációt, a helyes időtartamot vagy akár a különböző hangerőt is gyakoroltatjuk, ilyen értelemben tehát komplex fejlesztést végzünk. A beszédhangokkal végeztetett légzéstechnikai gyakorlatokban feladat lehet egy hang egy levegővel való minél hosszabb hangoztatása – *Meglepődünk valamin, hangoztassuk hosszasan az ó hangot!*; hangerőváltással kombinálva – *Utánozd a méhecske hangját! Zzzzzzz! Ha közelebb repül, hangosabban, ha távolodik, halkabban zümmögj!* (a tanító lefelé, illetve felfelé mozdított kézzel jelzi a hangerőváltást); hangpár, szótag ritmikus ismételtetése – *Utánozd a mentőautó hangját: Ní-nó, ní-nó!*

### A hangképzés tudatosításához kapcsolódó tevékenységek

A helyes hangképzés a tiszta, érthető beszéd alapja, az olvasás és az írás elsajátításának egyik feltétele, ezért tanítása az alsó tagozatos anyanyelvi fejlesztés kiemelt feladata. Összetevői: a megfelelő hangindítás, artikuláció és időtartam-érzékeltetés.

A beszéd jó minősége és a hangszalagok egészsége érdekében a lány hangindítást kell tanítványainknak megtanítani. Ehhez olyan gyakorlatokat végeztetünk, amelyek oldott, feszültségmentes légkörben segítik a testtartás, az állizmok és a beszédszervek ellazítását (Hernádi, 2006, 33–35). A már az óvodában megismert játékos arc-, ajak- és nyelvgyakorlatokon kívül beszédhangokat is hangoztathatunk; – *Indítsunk a hanggal, és folytassuk a-val!* (az állizom lazítása); *Utánozzuk a csacsi hangját!* (az ajak- és az állizom lazítása).

A helyes artikuláció kialakításához szükséges a magán- és mássalhangzók képzési sajátosságainak megfigyeltetése. A magánhangzók esetében a tiszta ejtést a megfelelő állejtés, a nyelv vízszintes és függőleges irányú mozgása, az ajaknyitás módja, valamint a kellő időtartam biztosítja. Ezek a képzési mozzanatok jól észlelhetők a tanulók számára, így a tanítói minta alapján könnyen utánozzák az ejtést. A mássalhangzók kiejtése nehezebb a magánhangzókénál, mivel a tüdőből kiáramló levegőnek akadályt kell leküzdenie. Fontos azonban tudatosítanunk, hogy ezeknek a hangoknak a kiejtéséhez nincs szükség másik hangra, a mássalhangzók önmagukban ejtendők. Kimondásukban fontos szerepe van a hangszalagoknak, a nyelvnek, a fogaknak, a szájpadrásnak, az ajkaknak és egyes hangoknál az orrüregnek. Ha a tüdőből kiáramló levegő megrezegteti a hangszalagokat, zöngé keletkezik. A magyar nyelvben több olyan mássalhangzó is van, amelynek zöngés és zöngétlen változatát is tudjuk ejteni. A kétféle ejtésmódot a gyerekek úgy tudják megtapasztalni, hogy kezüket a gégejükre helyezik, és megfigyelik, hogy a hang kimondásakor éreznek-e rezgést. Mind a fonémahallás, mind a kiejtés szempontjából fontos, hogy a zöngés és a zöngétlen hangokat meg tudják különböztetni. Ez az olvasás- és írástanulásnak, valamint a helyesírásnak is alapfeltétele. A mássalhangzók képzésmódját, azaz az akadály leküzdésének módját is megfigyeltetjük a tanulókkal. Az egyes hangokat általában a gyermekek által ismert természetes hangokhoz hasonlítjuk. Például a *sz* hangot a kígyó sziszegéséhez, a *z* hangot a méh zümögéséhez, a *s* hangot a szél süvítéséhez stb. A rés- és zár-rés hangok artikulációját külön is gyakoroltatjuk, mivel ezek helyes kiejtése sok tanulónak okoz nehézséget.

Az artikulációs hangazonosító gyakorlatokat 1. osztályban több lépésben végeztetjük. A tanító bemutatja az adott hang helyes ejtését, megbeszéli a tanulókkal a hang hosszúságát, majd a gyerekek tükörben megfigyelik, hogy a hang kiejtésekor van-e akadály a távozó levegő útjában. Ezt követően tanítói kérdések alapján elmondják tapasztalataikat a képzés helyéről, módjáról – például: *Hová támaszkodik a nyelvünk hegye? Mennyire húzzuk hátra a nyelvünket? A sz hang ejtésekor a levegő hol és hogyan távozik?* –, majd megfigyelik egymás artikulációját, valamint gégejükhez illesztett ujjal a hangszalagok rezgését (Koós, 2014, 42–43).

A hangok helyes ejtését az alsó tagozat valamennyi évfolyamán minden anyanyelvi órán több nyelvi szinten is gyakoroljuk. Első osztályban az olvasástanításhoz kapcsolódó-

an főleg a hangok és a szavak szintjén végzünk artikulációs gyakorlatokat. Az egyes hangok önmagukban való erőteljes, de nem eltúlzott hangoztatása segíti a képzési mozzanatok tudatosítását, valamint a folyamatos beszédben való tiszta, jó tempójú kiejtését is. A szó szintű gyakorlás során már ekkor fontos azt is tudatosítanunk, hogy a szó leírt alakja nem mindig egyezik meg a kiejtéssel. A *'másképp ejtjük, másképp írjuk'* jelenségnek, más néven a hangkapcsolatok helyes ejtésének és írásának tanítása végig jelen van az alsó tagozat olvasás-, írás- és nyelvtanóráin. A betűejtés [*látja*] és a helyesírási szabályok szerint írásban jelöletlen hangtörvények írásban való jelölése [*láttya*] egyaránt hiba. A kiejtési gyakorlatok során ezért célszerű a helyesírásra is felhívni a figyelmet, ugyanígy a nyelvtani és helyesírási elemzés-kor pedig a kiejtés és az írásbeli rögzítés eltérését tudatosítani. A mondat- és szövegszintű artikulációs feladatokkal egy-egy nehezebben ejthető hang helyes képzését akár játékos formában is gyakoroltathatjuk (nyelvtörök, mondókák, jól megválasztott versek), ezenkívül összekapcsolhatjuk őket a mondat- és szövegfonetikai eszközök tudatos alkalmazásával is.

### Beszédhangokkal végzett tevékenységek az olvasás- és az írástanulás során

Az iskolai olvasástanítás a beszélt nyelvre alapoz, a tanulóknak a beszédhangokkal, azoknak a szavakban elfoglalt helyével, valamint a szótagokkal kapcsolatos tapasztalataira épít. „Az olvasási készség optimális elsajátításának [...] az optimális szinten elsajátított beszédhangképzés, a beszédhanghallás és a fonématudat a kritikus előfeltétele” (Fazekasné 2000, 279). A szótagolás képessége három-négyéves kor körül alakul ki, annak tudatosulása pedig, hogy a szavak hangokból állnak, és a hangok megváltoztatásával új szó jön létre (fonológiai és fonématudatosság) öt-hatéves korra jellemző. A gyermekek előbb a szó eleji, majd a szó végi hangokat képesek felismerni, később pedig a sorrendiséget is meg tudják állapítani (szériális analízis) (Adamikné, 2008, 28). Az olvasás- és írástanítás megkezdése előtt mindenképpen szükséges a tanulók nyelvi tudatosságának felmérése, megfigyelése, valamint a szükséges részképességek fejlesztése.

### Szegmentálás, szófelbontás

Rendszerint 6–7 éves korra kialakul a gyermekekben az a képesség, hogy a hallott szavakban észlelik az egyes hangok sorrendjét. A szériális észlelés képességét az előkészítő időszakban fokozatosan nehezedő feladatokkal szilárdítjuk meg. Először megállapítatjuk, hány hangból áll a szó. Ezt követően hangizoláló tevékenységek végeztetésével segítjük megkeresetni a szóban előforduló hangok helyét – *Az adott hang a szó elején, közepén, végén hallatszík-e?* A tárgyképek hangjait koronggal jelöltetjük meg, a szótagokat álló egyenessel választatjuk el, így vizuálisan és manipulációval is, az egységeket tapssal, kopogással jelezve pedig ritmikailag, hangzásban is megerősítjük a tagolást. *Az ábécés olvasókönyv 1.* néhány gyakorlattípusa:

- szavak kezdőhangjának azonosítása;
- tárgyképek nevének felbontása szótagokra, hangokra;
- szavak csoportosítása adott hang előfordulásának helye szerint (szó eleji, szó belseji, szó végi);
- szógyűjtés, rajzolás adott hang előfordulási helye szerint;
- szógyűjtés azonos szótagfelépítésre.

### Szóépítés

A szóépítés, szintézis során hangokból, szótagokból rakjuk össze a szót, amivel a hangsorrend, valamint a hangoknak a szójelentésben betöltött szerepe egyaránt megtaaszaltatható. Kérhetjük a tanulóktól megadott hangokból, szótagokból minél több szó alkotását. Ez egyben a fonématudatot is fejleszti. Szóépítési feladatokat a szófelbontással párhuzamosan végeztetünk.

### Hangoztatás

A hangtanításnak ebben a fázisában a szóalakból leválasztott kezdőhangot hangoztatjuk. A tanulók a magánhangzókat elsősorban a tantói minta, valamint a tankönyvi, szájtartást mutató jel alapján formálják meg. A mássalhangzók ejtését a természeti hangok utánzására alapozzuk. A képzési sajátosságok közül a magánhangzók esetében az ajakműködésnek és az allejtésnek, a mássalhangzók esetében pedig a zöngéesség-zöngétlenség helyes ejtésének és felismerésének van nagy jelentősége. Utóbbit a beszédfejlesztés során alkalmazott közvetlen tapasztalatszerzési módszerrel (gégefőre tett ujjakkal) segíthetjük.

A homogén gátlás elkerülése érdekében az ábécéskönyvek a hang- és betűtanítás sorrendjében egymástól távol tanítják a hasonló ejtésű hangokat, illetve a hasonló formájú betűket, megszilárdításukat követően azonban ütköztetik például a zöngés-zöngétlen hangpárokat – az *Ábécés olvasókönyv Megálló* címmel jelzi ezeket a hangok, betűk megkülönböztetését gyakoroltató fejezeteket.

A mássalhangzók helyes ejtésekor ügyelni kell arra, hogy a hangot önmagában, ejtéskönynyitó magánhangzó nélkül mondjuk, mondassuk ki, s ne a betűt nevezzük meg (*t, nem pedig té vagy tö*). Ezzel segítjük a fonématudat megerősödését, valamint az összeolvasás technikáját.

A hangoztatás során a hangok időtartamának egyértelmű megkülönböztetése ugyan csak kiemelt feladat. A hosszúság-rövidség világos észlelése és helyes ejtése nemcsak az írott és a nyomtatott betűk megtanulásának, hanem a kiejtés szerinti írásmód elsajátításának is az alapja.

Az *Ábécés olvasókönyv* néhány gyakorlattípusa a helyes hangoztatáshoz:

- *Nevezd meg az iskolatászkákon lévő rajzokat! Melyik szóban ejted hosszán az í hangot? Nézd a szádat a tükörben! (4.)*

- *Mit látsz a képeken? Mondd ki! Koppints a padon, ha a szóban rövid u, tapsolj, ha hosszú ú hangot hallasz! (9.)*
- *Utánozd a bárány hangját! (13.)*
- *Utánozd tükör előtt a szájmozdulatokat! Segítenek a kis képek. (15.)*

### **Hangfelismerés**

A hangtanítás következő fázisa az alapszóból kiemelt és hangoztatott hang felismerése más szavakban. Kiindulásként használhatjuk az ábécéskönyv eseményképét, de gyűjthetünk a gyerekek környezetéből személyneveket, tárgyak nevét vagy cselekvést jelentő szavakat is. A szavakat szótagokra, hangokra bontjuk, meghatározzuk bennük a tanult hang helyét. Szókezdő, szó belseji és szó végi hangelfordulásokat egyaránt megfigyel-tünk, illetve gyűjtetünk. A tanulásnak ez a fázisa az analizáló, szegmentáló, szótagoló képességet, valamint a fonématudatot egyaránt fejleszti. Minden esetben újra gyakoroljuk a helyes kiejtést is.

### **Hangösszevonás**

A hangtanítás utolsó szakaszában a már tanult hangot összevonjuk a korábban megismert hangokkal. Ehhez először megneveztetjük a hívóképeket, a szavakat hangokra, szótagokra bontjuk, leválasztjuk kezdőhangjukat, s azokat külön-külön kimondatjuk. Ezt követően lassú folyamatossággal összevonatjuk őket. Először magánhangzóhoz kapcsoltatunk mássalhangzót, majd fordítva. Az ábécéskönyvek ívelt vonallal jelzik az összevonás irányát. A hangok összekapcsolását mozgással is segíthetjük: karmozdulattal (Földvári, 2013, 13) vagy a hangok „tenyérbe helyezésével” és a tenyerek közelítésével (Falusiné és társai, 2014, 59). Hangösszevonást két-három hanggal végzünk, ezzel a művelettel az ösz-szeolvasást készítjük elő.

### **Betűtanítás, összeolvasás, az olvasástechnika fejlesztése**

A hangoztató, elemző, összetevő olvasástanítási módszerekben a betűtanítás a hangtanításra épül. Első fázisában a hang/betű hívóképének nevét kimondatjuk, a kezdő hangot kiemeljük, hangoztatjuk, majd megmutatjuk a hozzá tartozó nyomtatott kis- és nagybetűt. A betű alakjának megfigyelése, elemzése után betűfelismertetés történik. A betű olvasásakor mindig fontos a tiszta artikuláció, az időtartam helyes érzékeltetése. Fontos, hogy a mássalhangzókat jelölő betűket is önmagukban kell kiejtetni, ne kapcsolódjék hozzá magánhangzó! A betűkapcsolás a hangösszevonáshoz hasonlóan történik. Az összeolvasás sikerességének alapja a biztos betűfelismerés, valamint a beszédszervek zökkenőmentes

működése: „megfelelő átvezető mozgássor az első hang képzési helyéről a második hang képzési helyére” (Meixner, 1987). Az olvasástechnika fejlesztése során a kezdeti betűző olvasás rutinszerű vizuális szófelismerésen alapuló begyakorlott olvasássá válik. Ebben a folyamatban eleinte szótagolotva olvastatunk, ami segíti a betűismeret és az összeolvasás elmélyítését. Ezt követően jól felépített szó-, mondat- és szövegszintű nyelvi anyagon gyakorolotva jutunk el az élőbeszéd tempójához közelítő folyamatos olvasásig.

### **Beszédhangokkal végzett tevékenységek az anyanyelvi és helyesírási ismeretek tanítása során**

A beszédhang fogalmával, hang és betű kapcsolatával a kerettanterv szerint 2. osztályban ismertetjük meg a tanulókat. A fogalmi meghatározás az első osztályos beszédfejlesztési gyakorlatokra, valamint az olvasás- és az írástanulás során szerzett közvetlen tapasztalatokra épül. Az induktív megközelítés lehetővé teszi, hogy a gyerekek a beszédhangok kiejtése közben saját maguk ismerjék fel a képzés jellemzőit. A konkrét tevékenységek során tanítói kérdésekkel, tankönyvi feladatokkal irányítjuk rá a figyelmüket egy-egy mozzanatra – *Olvasd fel a kártyákba írt betűket! Figyeld meg közben a szádat a tükörben!; Mondd ki az állatok nevét lassan! Mely hangokat tudtad akadály nélkül kimondani?* (Kóródi, 2017, 9, 16)

A helyesírási ismeretek között alsó tagozaton különösen hangsúlyos a hangok időtartamának írásban való jelölése, a kiejtés szerinti írásmód, valamint a hangkapcsolatok kiejtéstől eltérő írása.

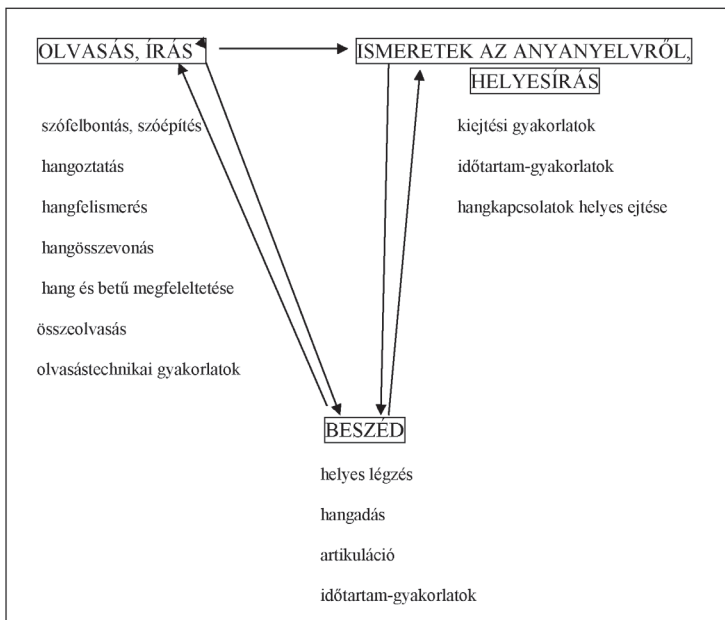
A kiejtés szerinti írásmód tanításában kiemelten fontos feladat a beszédtechnika fejlesztése, a tiszta artikuláció, a megfelelő időtartam ejtésének rendszeres gyakorlása. A rövid és hosszú hangok helyes ejtése az egyes szavakban, valamint ezek világos megkülönböztetése (fonémahallás) az alapja a megfelelő írásbeli rögzítésnek. Különösen akkor van erre nagy szükség, amikor az adott írásmódra nem adható általános érvényű szabály. Ha viszont van ilyen – például: *a melléknevek végén az ú, ű mindig hosszú* –, a tanulók számára a szabály ismerete egyben a helyes kiejtést is tudatosítja.

A szóelemző írásmód tanításának is megvannak az alapjai a beszédfejlesztésben és az olvasástanításban. A tanulók a szavak egészben történő kiolvasása során megtapasztalják, hogy a leírt forma nem mindig egyezik meg a kiejtéssel. Ezt mint *'másképp ejtjük, másképp írjuk'* jelenséget mutatjuk meg számukra, és hang-, illetve betűcsoportokban tanítjuk – *tj, dj, ts, ds* stb. –, összehasonlítva a kiejtett és a leírt alakot. A későbbiekben a szótő és a toldalék fogalmának megismertetésével, illetve az egyes szófajok toldalékolásának tanításával tesszük még tudatosabbá a kiejtés és a helyesírás közötti különbséget.

## Összegzés

Az alsó tagozatos anyanyelvi nevelés valamennyi fejlesztési területe a beszélt nyelvből indul ki. A beszédfejlesztés, az olvasás- és írástanítás, valamint a nyelvtan- és helyesírás-tanítás közvetlenül a tanulók anyanyelvtudására, nyelvtapasztalatára épít. A beszédművelésnek a beszédtechnika elemeinek tudatos alkalmazása érdekében a beszédhang az egyik központi eleme. Az azzal végzett sokféle tevékenység a megfelelő hangadás, a helyes artikuláció, valamint az érthető beszéd kialakítását segíti elő, egyben alapul szolgál az írásbeli nyelvhasználati módok elsajátításához. Az olvasás- és az írástanítás a szóanalizáló és szintetizáló, hangoztató, hangfelismertető, hangokat összevonó gyakorlatokkal megszilárdítja a tanulók fonológiai és fonématudatát, megalapozza a biztos olvasni és írni tudásukat. A beszédhanggal kapcsolatos tapasztalatokat az anyanyelvi ismeretek induktív szemléletű tanítása még tudatosabbá teszi. A helyesírás-tanítás a beszélt nyelvi és az írott formák egyezését, illetve különbségét ugyancsak sok kiejtési gyakorlattal erősíti meg.

Az alábbi ábra a beszédhangokkal való tevékenységek és az anyanyelvi nevelés fejlesztési területeinek kapcsolatát illusztrálja:



*A beszédhangokkal végzett tevékenységek kapcsolata az egyes fejlesztési területekkel*

### Irodalomjegyzék:

1. *Ábécés olvasókönyv* (2016), vezető szerk.: Kóródi Bence. Budapest: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet
2. Adamikné Jászó Anna (2008): *Anyanyelvi nevelés az ábécétől az érettségiig*. Budapest: Trezor Kiadó
3. *A magyar nyelv könyve* (1995), főszerk.: Adamikné Jászó Anna. Budapest: Trezor Kiadó
4. Besir Anna – Gasparicsné Kovács Erzsébet – Koós Ildikó (2014): *Az anyanyelvi nevelés tantárgy-pedagógiája az alsó tagozaton*. Budapest: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet
5. Dankó Ervinné (2016): *Nyelvi-kommunikációs nevelés az óvodában*. Flaccus Kiadó
6. Falusiné Varga Tünde – Kóródi Bence – Lénártné Jegesi Krisztina – Nagy Júlia – N. Császi Ildikó (2014): *Tanítói kézikönyv*. Magyar nyelv és irodalom kezdő szakasz (1. évfolyam), Az olvasás, írás tanítása. Budapest: OFI
7. Fazekasné Fenyvesi Margit (2000): A beszédhanghallás kritériumorientált fejlesztése. *Új Pedagógiai Szemle*, 7., 279–284.
8. Földvári Erika (2013): *Tanítói kézikönyv*. Útmutató a Sokszínű anyanyelv tankönyvcsalád taneszközeinek használatához. 1. évfolyam. Szeged: Mozaik Kiadó
9. Gósy Mária (1997): *Beszéd és óvoda*. Budapest
10. Gósy Mária (2000): A beszédhangok. In: *Pannon enciklopédia. Magyar nyelv és irodalom*. Főszerk.: Sipos Lajos, Dunakanyar
11. Hernádi Sándor (2006): *Beszédművelés*. Budapest: Osiris Kiadó
12. Kóródi Bence (alkotó- és vezetőszerkesztő) (2017): *Nyelvtan-helyesírás 2*. Eger: Eszterházy Károly Egyetem
13. Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila: *Helyesírás*. Budapest: Osiris Kiadó, 2006
14. Meixner Ildikó (1987): *Útmutató az olvasó- és feladatlapok használatához*. Budapest: Tankönyvkiadó
15. Nagy József – Józsa Krisztián – Vidákovich Tibor – Fazekasné Fenyvesi Margit (2004):  
*DIFER Programcsomag: Diagnosztikus fejlődésvizsgáló és kritériumorientált fejlesztő rendszer 4-8 évesek számára*. Szeged: Mozaik Kiadó
16. 51/2012. (XII. 21.) számú EMMI rendelet 1. melléklete *Kerettanterv az általános iskola 1-4. évfolyamára*  
[http://kerettanterv.ofi.hu/01\\_melleklet\\_1-4/index\\_alt\\_isk\\_also.html](http://kerettanterv.ofi.hu/01_melleklet_1-4/index_alt_isk_also.html)  
Utolsó megtekintés: 2018. október 1.
17. 363/2012. (XII. 17.) Korm. rendelet az Óvodai nevelés országos alapprogramjáról  
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200363.kor> Utolsó megtekintés: 2018. október 8.
18. Óvodáskorú gyermekek fejlődésének nyomon követése. Összeállították: a Budapesti POK óvodai szaktanácsadói 2016. december  
[https://www.oktatas.hu/pub\\_bin/dload/kozoktatas/pok/Budapest/szaktanacsadoi\\_anyagok/ovoda\\_Az\\_ovodaskoru\\_gyermekek\\_fejlodesenek\\_nyomon\\_kovetee\\_korr\\_002.pdf](https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/pok/Budapest/szaktanacsadoi_anyagok/ovoda_Az_ovodaskoru_gyermekek_fejlodesenek_nyomon_kovetee_korr_002.pdf) Utolsó megtekintés: 2018. október 8.
19. Szinger Veronika (2007): Kiváras és bontakozó írásbeliség – Hagyomány és újszerűség az óvodai írás- és olvasás-előkészítésben. *Könyv és Nevelés* 1.